

प्रवेश सं०

७६५७

विषयः

धर्मशास्त्रम्

क्रम सं०

१२०२७

नाम

सर्वेश्वरकारिका

ग्रन्थकार

सर्वेश्वरः

१२०२७

पत्र सं०

२-१८

श्लोक सं०

अक्षर सं० (पंक्तौ)

२४

पंक्ति सं० (पृष्ठे)

७

आकारः

२.७" x ४.५"

लिपिः दे. ना.

आधारः का.

वि० विवरणम्

अपू०

पी० एस्० यू० पी०-७७ एम० सी० ई०-१६५१-४० ०००

जि १४३४.

दि. १४३४

नत्वास्फुरांकारिकासंघोपक्रमकारिणीं द्विजवरः सर्वेश्वरो ना
मतः ॥ उदीच्यस्तसमुद्रवो भृगुकुले लीलाधरस्यात्मजो देवे रुद्र
विधौ पतुर्विरचितां कुर्वे गुरुक्त्या शिवां ॥ ५ ॥ अथ नित्यकर्मविधा
नां ॥ प्रातरुत्थाय कर्तव्यं यद्विजे न दिने दिने ॥ तदहं संप्रवक्ष्यामि
द्विजानामुपकारिकां ॥ उदयास्तमयं वा यावद्विजः सत्कर्म कृद्भवेत्
॥ नित्यं नैमित्तिकैर्युक्तः काम्यैश्चान्यैरगर्हितः ॥ रात्र्यात्मनो न सहा
यार्थं पिता माता च तिष्ठति ॥ न पुत्रदारानज्ञातिर्द्वैमीस्तिष्ठति केवलं

५३५

॥३॥तस्याद्धर्मसहायार्थंनित्यं संचिनुसाधनेः॥धर्मेनेवसहायेनतम
 स्तरतिदुस्तरं॥४॥उत्थायेत्थायवोद्वयंकिमद्यसुहृतंरुतं॥दहंवा
 दापितंवापिवाक्कृत्याचाभिभाषिता॥५॥समुद्रमेखलेनेतिशुश्रू
 व्याःस्ततिमाचरेत्॥३॥उंसमुद्रमेखलेदेवीपर्वतस्तनमंडले॥विस्रु
 पलिनमस्तत्रंपादस्पर्शक्षमस्वमे॥६॥विदमंत्रेषुसर्वेषुउंकारःत्र
 यमःस्मृतः॥३॥॥३॥॥ब्राह्मणःश्रुतिसंपन्नःस्वधर्मनिरतःसदा॥
 सर्वैदिकंजपेन्मंत्रंलौकिकंनकदाचन॥७॥स्मृत्यंतरे॥यद्यपिस्थ
 त्वयंब्रह्मात्रैलोक्याकर्षणक्षमः॥तथापिलौकिकाचरोमनसाधिन ॥२॥

लेघयेत्॥८॥दस्तेोपादोचप्रश्ताव्यद्विनःपद्यासनःस्थितः॥तत
 आचमनं कुर्यात्प्राणायाममतःपरं॥९॥अथात्मचिन्तनेवृत्त्वाअज
 पांतदनुस्मरेत्॥अथात्मचिन्तनं॥उपपायेषुसर्वेषुपातकेषुसुहृ
 त्वेपि॥अवाप्यरजनीयामंब्राह्मिध्यानं समाचरेत्॥१॥ऊरुस्थिता
 नचरणःसयंन्यस्तोत्तरंकरं॥उत्तानंकिंविदुत्तानमवष्टभ्यमुख
 दा॥२॥निमित्तलिताक्षःसत्वस्त्योदेतैर्देतान्मसंस्पृशेत्॥तालुस्थ्या
 चलजिह्वाश्चसंचतास्यःसुनिश्चलः॥३॥सन्निरुद्धेन्द्रियग्रामोना
 तिनित्तस्थितासनः॥द्विगुणंत्रिगुणंवापिप्राणायाममुपक्रमेत्॥४॥

॥३॥

तैलाग्निवर्ति संयोगादथ संज्योतिस्तन्म॥ तदृशं यो कथं रूपं स्मरेत्या
 र्थं मनन्यनाक॥ ५॥ ततोऽप्येय स्थितो यो सो हृदये दीपवत्प्रभुः॥ धा
 रयेत्तत्र चात्मानं धारणां धारयेद्बुधः॥ ६॥ अथात्मानं धारयेत्॥ तत्र
 सधर्मप्राणायामेन ध्यायेत्॥ सधर्मः श्वाससंयुक्तो विधर्मः श्वा
 वज्जितः॥ सगर्भो जपसंयुक्तो ह्यवगर्भो ध्यानमत्रिकः॥ ७॥ वणत्र
 यासकस्थिते रेचपूरककुंभकाः॥ स एव त्रणवप्रोक्तः प्राणायामश्च त
 न्मयः॥ ८॥ इडवौ धायुमारोप्य परयित्वा दूरस्थितं॥ त्रानैः षोडशमात्रा
 निरकारतत्र संस्मरेत्॥ ९॥ ध्यात्वहिं वसधर्माग्निमानस्यैः प्रजये

॥३॥

बुधः॥ अथ सर्वदेवता ध्यान प्रकारः॥ प्राधारादिमहस्वारपर्यंतं त
 त्रकारिका॥ आधारे लिंगनाभौ प्रकटितहृदयेतालुमूले ललाटे द्वे
 पत्रेषोडशारे द्विदशदशदले द्वदशाई चतुष्टे॥ वासंते बालमध्ये
 डफकठसहिते कण्ठदेशे स्वराणां हक्षंतत्वार्यं युक्तं सकलदलयुतं
 वर्षं रूपं नमामि॥ तत्र व्याख्यानं॥ शुद्धमुद्राधारमंडपे चतुर्दलय
 वसंस्थितायां श्रीगणेशस्य हेमवर्षः षड्शतं अजयामंत्रस्य ऐंब
 जं द्रुबाशक्तिः ईश्वररूषिः वंशं संघं द्रुतिमात्स्यकासहिते अत्र गंधा
 क्षंतपुष्पधूपदीपनैवेद्यफलतांबूलेर्मानसप्रजा॥ श्रीगणेशाय

॥४॥

नमः॥ घटशतप्रजपामंत्रसमर्पयामि॥ क्षमा मुद्रा स्वाधिष्ठानमंडपे
 घटदलपद्मस्थितायां श्रीब्रह्मादेवतामावित्रीशक्तिः रक्तवर्णाः घ
 टसहस्रप्रजपामंत्रस्य लंबीबीजं क्रियाशक्तिः इंद्रशुद्धिः वंमंथंरंलं
 इति मातृकासहिते अत्र गंधेत्यादि श्रीब्रह्मणे नमः घटसहस्रं प्रजप
 गायत्रीमंत्रं समर्पयामि॥ विततमुद्रा अनाहतमंडपे दशदलपद्मस्थि
 तायां श्रीविष्णुदेवताश्रीशक्तिः ह्रस्ववर्णाः घटसहस्रं प्रजपागाय
 त्रीमंत्रस्य लंबीबीजं यंत्रशक्तिः इंद्रशुद्धिः इंद्रुं गंतं यदं धं नं पं फं इति मा
 तृकासहिते त्र॥ श्रीविष्णवे नमः॥ घटसहस्रं प्रजपागायत्रीमंत्रं ॥४॥

॥४॥

विस्तृतमुद्रा उं भनामौमणिपूरमंडपे द्वादशपद्मस्थितायां श्रीरुद्रो दे
 वतागौरीशक्तिः श्वेतवर्णाः घटसहस्रं प्रजपामंत्रस्य ऐं बीजं इंद्रशु
 क्तिः ईश्वरशुद्धिः कं र्वं गंधं उं चं चं जं कं जं टं इति मातृकासहिते अ
 रुद्राय नमः घटसहस्रं प्रजपयामि॥ लिंगमुद्रा स्वरे कं ठे विष्णुद्वमंडपे षो
 डशदलपद्मस्थितायां श्रीजीवात्मनेश्वरशक्तिः स्फटिकवर्णाः एक
 सहस्रं प्रजपागायत्रीमंत्रस्य हं बीजं स्वरात्मिकाशक्तिः अग्निशुद्धिः
 अं अं इंद्रं उं ऊं रुद्रं लं लं एं ऐं उं ईं अं अं इति मातृकासहिते त्र॥ श्री
 जीवात्मने नमः॥ एकसहस्रं प्रजपामंत्रं समर्पयामि॥ मोक्षमुद्रा

॥५॥

मध्यमंडपेद्विदलपद्यास्थितायांश्रीपरमात्मनेनमः॥मायाशक्तिःश्रीका
 शिवानुज्ञातिर्वैष्णवैः एकसहस्रप्रजपामंत्रस्यगंलंबीजंस्वरात्मिकाश्री
 क्तिःईश्वरशुचिःदक्षंइतिमातृकासहितेऽत्रश्रीपरमात्मनेनमः॥एकस
 हस्रमि॥प्रकाशमुद्रात्रिरःस्थानेसहस्रदलपद्यास्थितायांश्रीशुरुवेन
 मःप्रकाशशक्तिःस्फटिकवर्णःपेकसहस्रप्रजपागायत्रीमंत्रस्यपरम
 त्माबीजंश्रीशक्तिःपरंब्रह्मशुचिःउं३मितिपरब्रह्मरूपिणेऽत्रगंधाक्षित
 पुष्पधूपश्रीशुरुवेनमः॥एकसहस्रप्रजपागायत्रीमंत्रंममर्पयामि॥
 अथन्यामः॥हंसोज्ञानात्मनेत्रेगुष्टान्ध्यानमः॥सहस्रःसूर्यात्मनेतर्जनी

॥५॥

न्यानमः॥हंसःसोमात्मनेमध्यमान्ध्यानमः॥हंसोनिरंजनात्मनेअनामि
 काध्यानमः॥हंसोनिराभासात्मनेकनिष्ठिकाध्यानमः॥हंसःअवलम्ब
 क्षमप्रचोदयात्॥करतलकरप्रष्ठान्ध्यानमः॥गंवंहृदयादीन्यामः॥उं
 हंस्वःस्वःइतिदिग्बंधः॥॥अथध्यानं॥॥अरुणाक्षमलकांतिपद्म
 संस्थां चोरीहरनियन्तिविचित्रांपद्मसंन्यस्तपादां॥मजतिलैत्रेति
 चेष्टं प्राच्यते पांशुकण्ठं शिवदर्शनस्तु पुण्यं चाद्यसूर्यप्रभातं॥श्रीचप
 पर्यंतं॥श्यासौ च्छासरूपेण एकेनाधिकं विशति॥सहस्रषट्शतत्र
 जपामंत्रं ममर्पयामि॥हंसो गणेशो विघ्नेरेव हंसो हरिर्हंसपरश्च

भव

॥६॥

शुभः॥हंसोहंजोपरमात्महंसोहंसोहमात्मागुरुदेवहंसः॥गणगणस्थं
गमनादिरूपंचिदंनिरुक्तंतिमिश्रंतकारं॥अराधयामिमनसा निगमा
त्मनिर्नमायापुरीहृदयपकजसंनिविष्टं॥श्रद्धानदी त्रिमलचित्तजला
निषेकंनिह्यं समाधिकुसुमैर्नपुनर्नवाय॥अजपानामगायत्रीयोगिनो
सिद्धिदायिनी॥अस्याःसंकल्पमात्रेण सर्वपापैःप्रमुच्यते॥अनयासदृशं
पुण्यमनयासदृशं जपः॥अनयेसदृशं विद्यानभताजभविद्यति॥अ
जपापठते नित्यं पुनर्जन्मनि विद्यते॥ ॥अथ जपः॥ ॥सोहमिति मंत्रस्य
आत्मान्शुधिः परमात्मा देवता जीवेश्वरयोरेकत्वसिद्धये सोहमिति मं

॥६॥

त्रजपेविनियोगः॥सोहंसःहंसःहंसःसोहंसः॥हकारःत्रिवरूपेण सकारःश
क्तिरुच्यते॥सोहंसोहंसोहं धामर्त्तिर्वीवोजपतिसर्वदा॥१॥षट्शतं बग
णोशस्यषट्सहस्रं पितामहः॥षट्सहस्रं गदायाणिःषट्सहस्रं त्रि
लोकचनः॥२॥आत्मा चैकसहस्रं वैसहस्रं परमात्मने॥सहस्रं गुरवे च
वजप संख्या निवेदयेत्॥३॥षट्शतानि दिवसात्रौ सहस्राण्येकविं
शतिः॥हंसोहंसमिमं मंत्रं जीवोजपतिसर्वदा॥४॥अथोत्तरध्यानं॥
स्थितिः सेवागतिर्योत्रामतिश्चिंतास्तुतिर्वचः॥अहं सर्वाकोविष्टोः
तिः सर्वत्वदर्चनं॥५॥गुरुब्रह्मादिनिर्मत्रैर्गुरुवंदनमाचरेत्॥गुरु

स्नायुरुर्विसुगुरुदेवोमदेश्वरः॥गुरुदेवपरब्रह्म तस्मैश्रीगुरुवे न
 मः॥७॥ पुण्यश्लोकादिकान्स्मृत्वा प्रातरग्न्यादिकान्स्मृत्वा पुण्य
 श्लोको नलो राजापुण्यश्लोको युधिष्ठिरः॥ पुण्यश्लोकवैदेहो पु
 ण्यश्लोको जनार्दनः॥ ८॥ प्रातरज्ञौ दिमारभ्य नो देह्यंताश्च चः प
 ठेत्॥ इत्युषः काले आत्मचित्तं समाप्त्वा अथ प्रभातविधिः॥ अथ
 ॥ हीनं न पुनंति वेदाद्यद्यप्यथीताः सहस्रं द्विरेणैः॥ च्छंदास्येनं पृथु
 काले त्यजंति नीडं शकुताः इव जातपक्षाः॥ १॥ ब्राह्मणेभ्युहते चोस्या
 यत्सर्वं सम्यगाचरेत्॥ ब्राह्मणेभ्युहतेः पंचमयानार्धैः वेदतत्त्वार्थैः

ब्रह्म॥ पंचपंचउषः कालः षट्पंचस्यरुणोदयः॥ अथ पंचभवेत्प्रातः
 शेषः सूर्योदयः स्मृतः॥ १॥ ततः प्रातः समुत्थाय कुर्याद्विष्णुं त्रमेव
 चः॥ नैऋतीमिषुविशेषः मतीत्यान्यधिकं भुवि॥ ३॥ हवायज्ञोपवी
 तंतु पृष्ठतः कंठलंबितं॥ विष्णुं तंतु गृही कुर्यात्कर्मस्थं प्रथमाश्रमी॥
 ॥ ४॥ इरादुच्छिष्टविष्णुपादांभिसिसुसृजेत्॥ अतिस्मृत्युदितं स
 न्यङ्गित्यसाचारमाचरेत्॥ इतियाज्ञवल्क्यवचनात्॥ निवीतंतु मनु
 ष्याणां प्राचीनावीतं पितृणामुपवीतं देवतानां॥ इति तैत्तिरीयोप
 नेतुदक्षिणाकर्णपुराषेदक्षवामयोः॥ १॥ छंतु मंत्रमुच्चार्य भूतोद्वासने

ननदीतीरमासाद्यनभस्मास्थिनजोमये ॥१०॥ शौचेद्यत्नः सदाकार्यः शौचमूलो द्विजः स्मृतः ३

कारिका ॥८॥

हेतवे ॥५॥ गच्छंत्तु ऋषयो देवाः पितृणां च ॥ त्रेतुगुह्यकाः ॥ मलमत्रं त्यजि
ष्यान्निखरयाभ्रमिदेवता ॥६॥ अंतर्द्वीयतणोर्भूमिं त्रिरः प्राच्यवास
सा ॥ त्रितालंतत्रदत्वा तु मलमत्रं त्यजेद्बुधः ॥७॥ वाचं नियम्य यत्नेन
ष्विवनश्चासवर्जितः ॥ कुशः कालंशः शोभोर्द्वीवर्जयेद्यत्नतः सुधीः
॥८॥ स्थानानि फालकृष्टानि वर्जयेद्यत्नतोग्रधीः ॥ न फालकृष्टेन
जले चितायां न च पर्वते ॥ न जीर्णदेवायतने न वल्मीके न शौडूले ॥९॥
न सत्त्वेषु न गर्तेषु न गच्छेन्मपथि स्थितः ॥ शौचाचारविदिनस्य सम
स्तानि फलाः क्रियाः ॥११॥ अत्र तर्जलादेवगृहाद्वल्मीकान्मृषकोक्त

हरितले ६

॥८॥

रातु ॥ कृताशौचावमिषाचनशास्त्राः सप्तमृत्तिकाः ॥१२॥ त्रिपर्वपरुणा
यावामृत्तिकाक्षप्रमाणका ॥ अर्द्रामलकमात्रावामृत्तशौचेचमृत्ति
का ॥१३॥ मृत्त्रावुद्विगुणं शुक्रमैथुने त्रिगुणं स्मृतं ॥ उत्रारं मैथुने वा
पिप्रस्त्रावेदंतथावने ॥१४॥ स्नाने भोजनकाले चैषदसमौ न संसाच
रेत् ॥ संध्योरुपनयेर्जाप्ये नोजने दंतथावने ॥ पितृकार्ये चैव देवै च
थान्मृत्तपुरीषयोः ॥१५॥ गुरुणां सन्निधौ दाने योगे चैव विषे शोभः ॥
एषं मोनं समातिष्ठेत्तु वर्गमाप्नोति मानवः ॥१६॥ स्नास्यतो वरुणाः श
क्तिं जुह्वतोऽग्निः श्रियं हरति ॥ मुंजतो मृत्युसायुष्यतस्मान्मौनं वि

कारिका

॥१५॥

सुस्मृतं ॥१७॥ द्विजो मंत्रपुरीषं च दिवा कुर्याद्बुद्धमुखः ॥ दक्षिणां नि
 मुखो रात्रौ संधयोश्च तथा दिवाः ॥१८॥ च्छायायां मंधकारे वारात्रा
 वहनिवा द्विजः ॥ यथा सुखं मुखः कुर्यात्प्राणवायाभयेषु च ॥१९॥
 अथ कृष्यच विष्णुत्रंकाष्टलौघतृणादिना ॥ उदस्तवासा उन्निष्ठे ह
 ठं विद्यतमेहनः ॥२०॥ वाद्यग्निविप्रमादित्यमपः परयैस्तथैव गाथा
 कदाचिन्नेव कुर्वीत विष्णुत्रस्य विसर्जनं ॥२१॥ एकालिं गेति विधि
 नाशौचं कुर्यादतं द्वितः ॥ एकालिं गे गुदेति सूत्रमभ्यासं द्वयं स्मृतं ॥
 ॥२२॥ मंत्रशौचं समाख्यातं मुक्ते च द्विगुणं स्मृतं ॥ पंचापाने दशौ कस्मि

॥१५॥

न् ॥ उभयोः सप्तमंत्रिकाः ॥२३॥ वामपादं पुरस्तेत्यपश्चाद्दक्षिणामे
 व च ॥ प्रत्येकं च चतुर्वारं मंत्रिकां पालयेत्सुधीः ॥२४॥ एवं शौचं गृह
 स्थानां द्विगुणं ब्रह्मचारिणां ॥ त्रिगुणं च वनस्थानां यतीनां च चतुर्गुणं
 ॥२५॥ मंत्रोत्सर्गो पुरीषं च भोजने चैवरेतसि ॥ चतुरष्टद्विषद्द्व्यष्टगं
 इधैः शुद्धते क्रमात् ॥२६॥ तत्राचमनं प्राक्तं प्राणायाममतः परं
 ॥ शान्तातपः ॥ अत्र पानोच्छिष्टदोषोस्ति मधुनो न च सर्पिषः ॥ न फला
 नां न बालानां न काराणां न योषितां ॥२७॥ अप्रपत्कालेषु विप्रस्य शौ
 चाचारं न चिंतयेत् ॥ स्ववंशमुद्धरेत्यस्यै त्वस्थो धर्मसमाचरेत् ॥

श्वा

कारिका

(1901)

शास्त्राचम्युच्चित्खंडनप्रत्यक्षादिसाधनं। रास्त्रतः कृतशौचानाम्
 रां कानैव विद्यते ॥२९॥ इति शौचविधिः ॥ अथाचमनविधिः ॥
 तत्रयाज्ञवल्क्यः ॥ अतर्जानुरुचौ देशे उपविष्ट उदङ्मुखः ॥ प्राग्वा
 ब्रह्मणो तीर्थे न द्विजो नित्यमुपस्पृशेत् ॥ १ ॥ कनिष्ठादेशि न्यङ्कुषाम्
 लान्यग्रं करस्थत्र ॥ प्रजापतिपितृब्रह्मदेवतीर्थे न्यनुक्तमात् ॥ २ ॥
 हृत्कंठालुगाभिस्तथया संख्यं द्विजातयः ॥ मृद्येरस्त्रीचस्पृश्य
 सहस्येषाभिरंततः ॥ ३ ॥ अत्राद्याभिरनुष्माभिस्तथा मिः फेनबुद्बु
 दैः ॥ आपङ्गतानां शुद्धिः स्यादुक्तेन स्तनपायिनं ॥ ४ ॥ संख्यार्थे भोजनं

11901

थेवापित्रथेवातेथेवचः ॥ मृद्राहतेननाचामेज्जपादिहवनेषु च ॥ ५ ॥ भार
 द्वजः ॥ संहताङ्गुलिना तोयपाणेनादक्षिणेन च ॥ उक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां
 द्विजश्चाचमनं चरेत् ॥ ६ ॥ हृत्बालंपादशौचं विमलमथ जलं त्रिःपिबेद्विः
 प्रमृज्याद्देशिन्यंगुष्ठयुग्मे सजलमभिस्त्रात्नासिकारं ग्रयुग्मे ॥ अंगु
 ष्ठानासिभ्यां नयनयुग्युतं कर्णमूलं कनिष्ठांगुष्ठौ नाभिप्रदेशे हृदयम
 यतलेनाङ्गुलिभिः शिरांसौ ॥ ७ ॥ अनेनैव विधानेन आचान्तः शुचिता
 मियात् ॥ उदके चोदकस्थस्तस्थलस्थस्तस्थले शुचिः ॥ पादौ स्थायो म
 यत्रैव क्राद्वासा भवेद्यदि ॥ ८ ॥ इति शुद्धाचमनविधिः ॥ त्रिरः प्राहृत्य

कारिका
॥११॥

कां वा पुनः क्वचि खोपि वा ॥ अकृत्वा पादयोः शौचमाचंतीष्य सुभवे
त ॥ १॥ अथाचमनमिति तानि ॥ मनुः ॥ सुच्चाक्षुत्वाचमुक्त्वाचनिष्ठीया
त्कान्तं वच ॥ पीत्वापोथ्येयमाणाश्च अचमेत्प्रयतौपिस ॥ न्य ॥ १॥ अ
न्यान्यपि स्मृतितो ज्ञेयानि ॥ अथ द्विराचमनविधिः ॥ तत्र याज्ञवल्क्य
ः ॥ स्नात्वा पीत्वाक्षुते सुतेषु क्कारथ्योपसर्पणे ॥ अचंतीतः पुनराचमेद्वा
सो विपरिधाय च ॥ १॥ अथाचमनानुकल्पः ॥ तत्र माकेंडेयपुराणे ॥ कु
र्यादाचमनं स्पृशंशोष्ठस्यार्कदशानां ॥ कुर्वीतालभनं वापि दक्षिणा
धवणस्य च ॥ अनिरापश्च वेदाश्च सोमः सस्यै निलस्तथा ॥ सर्व एव हि

॥११॥

विप्रस्य कर्णेति षंतिदक्षिणे ॥ शायथा विभवत ह्येतत्पूर्वाभावे ततः परं
॥ न विद्यमाने पूर्वस्मिन् उत्तरघ्निरिच्छते ॥ ३॥ शीतातपः ॥ वांतकर्मणि
निष्ठीय दंतोच्छिद्ये तथा नते ॥ क्षुते पतित संभेदक्षिणाश्रवणस्य रो
त ॥ ४॥ इति श्रोत्राचमनं ॥ अथाचमनापवादः ॥ तत्र शीतातपः ॥ दंतल
ग्नेफले मूले भक्ष्ये स्नेहे तथैव च ॥ तांबूले चैक्षुदैडे च निच्छिद्यो भवति
द्विजः ॥ फले कटु तिक्त कषाये जाती फलादौ समाचारादित्याहुः ॥ मध्ये
कटुकषाये ॥ सोपानत्कस्तसोस्त्रीषीपयैकासनयानगः ॥ दुर्देशे त्र
पदैश्चैवनाचमनसुद्धिमाप्नुयात् ॥ १॥ अथ गोनरयानस्योहस्थश्च

ख ५

कारिका
॥१२॥

येहकस्तथा॥ आचान्तः कर्मशुद्धिः स्यात्तांबूलौघघ्नजग्धिहृत॥ अघोवा
युसमुत्सर्गे अक्रोत्रोक्रोधसंभवो॥ मार्जारमूषकस्पर्शो आचान्तस्तशुद्धि
र्नैवेत्॥ ४॥ शाशुद्यनः॥ स्नानसाचमनं होमं नो जनं देवता चंनं॥ त्रौढ
पादोनकुर्वीत स्वाध्यायं पितृतर्पणं॥ ५॥ आसनारूढपादस्तजान्त्रोदी
जंघयोस्तथा॥ कृतावसस्विथकोयश्च त्रौढपादः स उच्यते॥ ६॥ स्मा
त्त्रौचमनकं शुद्धं पौराणं वैदिकं तथा॥ तांत्रिकं श्रोतमित्याहुः षड्भिधं
श्रुतिनोदितं॥ ७॥ विष्णुत्रादिकेषु ब्रह्मचमनं परिकीर्तितं॥ स्मात्त्रैप
राणिकं कर्म आचान्ते विधिपूर्वकं॥ ८॥ वैदिकं श्रोतमित्यादि ब्रह्मच

॥१२॥

दृढश्रुतिः॥ ७

ज्ञातिपूर्वकं॥ अस्रविद्यादिकं कर्मतांत्रिकैर्विधि रूच्यते॥ ९॥ इत्या
चमनविधिः॥ अथ दंतधावनविधिः॥ तत्र दक्षः॥ मुखे पर्युषि
ते नित्यं भवत्यप्रयतो नरः॥ तदार्द्रकाष्ठं शुष्कं वा भक्षयेदंतधाव
नं॥ १॥ कण्ठकक्षीरवृक्षोत्थं द्वादशाङ्गुलं मंत्राणं॥ कनिष्ठिकाग्रवस्त्र
लेपवर्धकं कृतकर्त्तव्यं॥ स्मृत्यंतरं॥ २॥ जंबुदंभ्वरच्युताश्च कदंबोलो
ध्रचंपकौ॥ बदरादुमाश्चैव प्रोक्तौ वैदंतधावने॥ ३॥ सौभाग्यवाग्दंत
दर्पे लक्ष्मीस्तेजोविवर्द्धनौ॥ क्रमाच्च तत्संस्कारं प्रोक्तं तद्दुर्मेदंतधावनं॥

ति

कारिका

॥१३॥

॥४॥ दशाङ्गुलं विप्राणां क्षत्रियाणां नवाङ्गुलं ॥ अष्टाङ्गुलं तु वैश्यानां
॥ अर्द्धाङ्गुलं सप्तसंमितं ॥ ५ ॥ चतुरङ्गुलमानं तु नाराणां नात्र संशयः ॥ ५ ॥ वि
ष्णुः ॥ स्वक्ष्मं तु हानदंतस्य समदंतस्य मध्यमं ॥ स्थूलं विषमदंतस्य त्रि
विधं दंतधावनं ॥ ६ ॥ अग्रं यं सत्वचं स्वक्ष्मं कीटाग्निनिरद्रुषितं ॥ प्रा
ङ्मुस्तपविष्ठश्च नश्येद्वा ग्यतो नरः ॥ ७ ॥ गर्गः ॥ प्राङ्मुस्तु घृति सौ
ख्यं शरीराय मेव च ॥ दक्षिणेन तथा कषयंश्चिन्नेन पराजयः ॥ ८ ॥
उत्तरेण गवां नाशः स्त्रीणां परिजनस्य च ॥ अन्नाद्याय ब्यूहध्वंसो
नो राजाय मागमत ॥ समे सुखे प्रमाश्यंते यशसा च न गे च ॥ १० ॥ अ

॥१३॥

युर्वलं यशोवर्चः प्रजाः पशुवस्तु निच ॥ ब्रह्मप्रज्ञां च मेधां च त्वं नो धे
हिव न स्पृते ॥ ११ ॥ इति धावनमंत्रौ ॥ विष्णुः ॥ प्रक्षाल्य तच्छुचौ देशे
दंतधावनमुत्सृजेत् ॥ प्रतिनेऽग्निमुर्विसम्यग्भोज्यं प्राप्नोत्यभिषिक्तं ॥
॥ १२ ॥ अभावे दंतकाष्ठस्थनिषिद्धादिवसेषु च ॥ अपांद्वा दशांगुलैर्विद
ध्यादंतधावनं ॥ १३ ॥ अदिते तु सहस्रांशो भक्षयेदंतधावनं ॥ सविता मधि
तस्ते न स्वकुलं ते न धातितं ॥ १४ ॥ चतुर्दश्रष्टमीदर्शप्रणिमासंक्रमे
षु च ॥ नंदासुवनवन्धां च न कुर्यादंतधावनं ॥ वृद्धमनुः ॥ शानिरंगारक
श्चैवरविः सुकस्तथैव च ॥ दंतानां काष्ठसंयोगाद्दहत्यासप्तमं कुलं ॥ १६ ॥

कारिका
॥१४॥

यमः॥श्राद्धजन्मदिनेचैवविवाहेजाणैरुषिते॥व्रतेचैवोपवासेचन
कुर्यादंतधावनं॥श्राद्धेयज्ञेचनियमान्नाद्यात्प्रोषितभ्रातृकः॥१७॥
श्राद्यान्नजीवकामस्तुकासश्वासक्षयादिभिः॥तन्मास्यापाकह
नेत्ररिःकर्णमयीचतत॥१८॥याज्ञवल्क्यः॥इष्टकालोष्टपाषा
णैर्नखैरंगुलिभिस्तथा॥भुक्त्वाचानामिकांगुष्ठैर्नकुर्यादंतधाव
नं॥१९॥पैण्डिनसिः॥तरणयणैर्दकेनांगुल्यादंतधावयेत्प्रदेश
नीवर्जं॥वराहः॥अज्ञानिपूर्वाणानदंतकाष्ठान्यद्यान्नपत्रेश्वसमा
वृतानि॥नयुग्मपात्राणिनपाटितानिनचाद्देशुष्कानिविनात्रिचच्च॥२०॥

॥१४॥

२०॥

यमः॥मथ्याद्वास्त्रानवेलायांघोमक्षेदंतधावनं॥निराशास्तस्वगच्छं
तिदेवताःपितृःसहेति॥११॥॥इतिधावनविधिः॥॥यज्ञोपवीतवि
धिः॥कार्यसंचसमादायशुचिक्षेत्रेविशोधयेत्॥जीवद्वर्तकयाता
य्याब्राह्मणयास्त्रकारितं॥१॥शुचैर्दशेशुचिःस्त्रंसंहतांगुलि
मूलकैः॥आवर्तयेत्प्रथमवल्क्यात्रिगुणीकृत्ययत्नतः॥२॥कार्य
समुपवीतंम्यात्तस्यैकोग्रंथिरिष्यते॥सावित्र्यातत्रिदत्कुर्यान्नवतं
तुंतुकारयेत्॥३॥ब्रह्माविष्णुश्चरुद्रश्चवासुकिःपवनोनलः॥सो
मःसूर्यःसुराचार्यस्तत्तनांनवदेवताः॥४॥त्रिषुस्त्रेन्नमघोयामन

कारिका
॥१५॥

ध्यायकृतं च यत् ॥ कृतं वा शुचिनाय तु धुत्तानिर्मितमुच्छजेत् ॥ ५ ॥
उं इम ॥ यज्ञोपवीतमंत्रस्य ब्रह्माक्षिः परमात्मा देवता अनुष्टुप्
छंदः श्रौतस्मार्त्तकर्मोनुष्ठानमिदं प्रथम्योपवीतधारणविनियोगः
॥ ॥ उं इम ॥ यज्ञोपवीतं परमंपवित्रं प्रजापतेर्यस्य सहजं पुरस्तात् ॥
आयुष्यमग्न्यं प्रतिपुंचमुत्रे यज्ञोपवीतं बलमस्तु तेजः ॥ यज्ञोप
वीतमसियज्ञस्य त्वायज्ञोपवीतेनोपनस्यामि ॥ ६ ॥ इति यज्ञो
पवीतमंत्रः ॥ स्तनाद्ध्वे मनायुष्यमधोनाभेस्तपक्षयः ॥ तस्यात्र
मिप्रमाणं तु ब्रह्मसूत्रस्य लक्षणां ॥ ७ ॥ ब्रह्मचारिण एकं तु स्नाना

॥१५॥

स्त्रभ्रतितद्वचः ॥ तृतीयसुत्रे रायं च वस्त्राभावे तद्विद्यते ॥ ८ ॥ यज्ञोपवी
ते द्वे धार्ये ॥ श्रौतेस्मार्त्ते च कर्मणि ॥ वस्त्राभावे तृतीयं तु एकं च प्रथमा
श्रमा ॥ ९ ॥ धारयेन्नित्यमेवाथ आयुः कामो ब्रह्मण्यपि ॥ ब्रह्मचारिण
एव स्यात्सकृतं तद्वितीयकं ॥ १० ॥ उपवीतमलंकारं सृजंकरकमेव च
॥ उपानहो च वासश्च घृतमन्यै न धारयेत् ॥ ११ ॥ सेखला मजिनं हं
डमुपवीतं कं डुलु ॥ असुप्रस्ये द्विनस्तानि धत्वा चान्यानि मंत्र
तः ॥ १२ ॥ ब्रह्मणोत्यादितं सत्रं विश्वनात्रिगुणं कृतं ॥ रुद्रेणादीयते
ग्रंथिंसावित्र्याचाभि मंत्रितं ॥ १३ ॥ प्रणवमुच्चार्य सप्तव्याहृतयस्त

प्रक्षिपेत्
३

कारिका
॥१६॥

था॥ चतुर्विंशत्यक्षराश्च त्रिंशत्पदीतक॥ १५॥ षण्णवन्तं तु विज्ञेय
मृषिनिस्तत्त्ववेदिभिः॥ दशाष्टौ वग्रहस्थस्य चत्वारि वनवासिनः॥ ए
कैकमुपवातं च यतिनो ब्रह्मचारिणः॥ १५॥ ॥ इतियज्ञोपवातविधिः
॥ ॥ अथ विभूतिविश्वामित्रकल्पे ॥ ॥ सद्योजातमिति पंच ब्रह्ममंत्रे
ण विभूतिमभि मंत्रयेत्॥ शन्नो देवीति जलं निक्षिपेत्॥ त्र्यम्बकमि
ति मंत्रेण विभूतिमद्भुषे नमर्दयेत्॥ मानसो केति मंत्रेण द्वैचक्षुषी
क्षुमध्ये ब्रह्मरंघ्रे ललाटे च त्रिरेखासर्वो गेषु आपादं विभूति लेपनं
॥ ॥ इति विभूतिविधिधाराणां ॥ ॥ अथ दर्भविधिः ॥ ॥ विरंचिनास

॥१६॥

शुभ

होत्यन्मः परमेष्ठानिसर्गेजः॥ नुदसर्वो णिपापातिदर्भैः स्वस्तिकरो
मम॥ १॥ उंकारेणैव मंत्रेण सकृदेव कुशास्यरोता॥ हुंफट्कारेणै
त्रिण्युक्त्वायात्प्राङ्मुखः शुचिः॥ १॥ श्रुचौ देशे शुचिर्भस्त्राविप्रः प
र्वोत्तरामुखः॥ सप्तपत्रनिभादर्भो स्तिलक्षेत्रसमुद्भवं॥ ३॥ अ
ङ्घ्रिनाग्राञ्चैश्चाग्राः प्रादेशाश्च प्रमाणतः॥ कुतपादिति विज्ञेया
स्तेस्तु प्राङ्ममाचरेत्॥ ४॥ त्रिशारवस्तु नवेदर्भैश्चतुःशारवः कु
शाः स्मृतः॥ पंचशारवस्तु कल्माषः षट्शारवः प्रवरस्तथा॥ ५॥
सप्तशारवस्तु कुतपः ऊर्ध्वं बर्हिः प्रकीर्तितः॥ एकशारवो द्विशार

खोवातणमित्युच्यते बुधैः ॥६॥ सुमंतः ॥ कुशः काशः शयोद्द्वीयवो
 धसबिन्वर्जः ॥ गो केशमुंजः कुंदश्चपूर्वाभावेपरः परः ॥७॥ सम
 लाग्रोविवज्जैतुकुशोद्वौदक्षिणेकरे ॥ सर्वेचेवतथात्रीश्चबिभ्य
 सर्वकर्मसु ॥८॥ हारीतः ॥ स्नानेदानेजपेहोमिस्वाध्यायेपितृतर्प
 णे ॥ पवित्रंतुकरेकृत्वासौवर्णोराजतंचवा ॥९॥ चतुर्भिर्दनीविदले
 पवित्रं ब्राह्मणस्यतु ॥ एकैकं द्वांसयेतं चतुर्वर्षेवर्षेयथाक्रमं ॥१०॥
 द्विराचमेद्विजोधौतंवासोपिपरिधायच ॥ तत्रपूर्वग्रहणमंत्रः ॥ श
 र्वः ॥ ब्रह्मयज्ञेजपेचेवब्रह्मग्रंथिर्विधीयते ॥ भोजनेवर्तुलः प्रो
 लः

॥१७॥

क्तः ॥ इति धर्मो न हायते ॥१॥ त्रिणि ॥ ह्यरज्जुं त्रिवृत्यासन्नियोज
 त् ॥ ब्रह्मग्रंथिः सविज्ञेयासदामौन्यादिकर्मसु ॥२॥ मज्जपर्वणि कु
 र्वाणो महत्या हायते श्रिया ॥ मध्यपर्वणि कुर्वाणो पुत्रदारे वियुज्य
 ते ॥३॥ अनामिकायपर्वण्यपवित्रं बिभ्यत्सदा ॥ अग्रपर्वग्रहणं
 काम्यजपविषयं ॥१४॥ सपवित्रेण हस्तेन कुर्यादाचमवक्रियां
 ॥ नो ब्रिष्टंतपवित्रं स्यात् भुक्तो ब्रिष्टं सुवर्जयेत् ॥१५॥ कुशयुक्तं
 पिबोतोयं कुशपूतमुपस्यरोत् ॥ कुशाग्रः निःसृतंतोयं सोमपा
 नं दिनेदिने ॥१६॥ कुशमूले स्थितो ब्रह्मा कुशमध्ये जनार्दनः ॥ कु

कारिका

१८

शाग्रे शङ्खे वक्रशांस्तस्मात्प्रधारयेत् ॥ १७ ॥ नीवीमध्ये स्थितादर्भो
ब्रह्मसूत्रे च ये धृताः ॥ पवित्रांस्तान्विजानीयाद्यथाकायस्तथा कुशाः
॥ १८ ॥ अप्रतान् गर्भितान् दर्भान्ये चान्ये ह्येदितानरेवैः ॥ मार्गजा
नग्निदग्धांश्च कुशान्यत्नेन वर्जयेत् ॥ १९ ॥ हारीतः ॥ समित्युष्य
कुशादीनि ब्राह्मणाः स्वयमाहरेत् ॥ मूद्राहतेः क्रयः क्रीतेः कर्म
कुर्वन्वृजत्यधः ॥ २० ॥ मासेन भस्यमावास्या तस्यां दर्भोच्चयः स्मृतः
॥ अयातया मास्ते दर्भानियोक्तव्याः पुनः पुनः ॥ २१ ॥ ॥ इति दर्भ
विधिः ॥ ॥ अथ प्रणवविधिः ॥ ॥ तत्र कात्यायनः ॥ ॥ उंकारस्य

॥ १८ ॥